

АСАБЛІВАСЦІ ФУНКЦЫЯНАВАННЯ ВЫКЛІЧНІКАВЫХ ФРАЗЕМ У НАРОДНА-ДЫЯЛЕКТНАЙ МОВЕ

Хрыпач А.М.,

*студэнтка 4 курса ВДУ імя П.М. Маішэрава, г. Віцебск, Рэспубліка Беларусь
Навуковы кіраўнік – Семянькова Г.К., канд. філал. навук, дацэнт*

Ключавыя словы: фразеалагізм, рэгіянальны фразеалагізм, фразеалогія, семантыка, лексічнае значэнне.

У еўрапейскай лінгвістыцы заснавальнікам фразеалогіі як асобнага раздзела мовазнаўства лічыцца швейцарскі вучоны Шарль Балі, бо менавіта ён упершыню выкарыстаў тэрмін «phraseologie» ў значэнні ‘раздзел стылістыкі, які вывучае звязныя словазлучэнні’ [1, с. 43].

На сённяшні дзень тэрмін «фразеалогія» мае два наступныя азначэнні: 1) раздзел мовазнаўства, у якім вывучаюцца ўстойлівыя адзінкі мовы, або фразеалагізмы [4, с. 180]; 2) сукупнасць фразеалагізмаў пэўнай мовы (фразеалогія беларускай мовы, фразеалогія нямецкай мовы) або пэўнай гаворкі (фразеалогія мястэчка Стрэшын Жлобінскага раёна) ці твораў пэўнага твора (фразеалогія рамана Івана Мележа «Людзі на балоце», фразеалогія твораў Якуба Коласа) [4, с. 180].

Фразеалогія – важны напрамак лінгвістыкі, у якім вывучаюцца фразеалагізмы, крылатыя выразы, выслоўі, прыказкі і прымаўкі, што адыгрываюць значную ролю ў фарміраванні культуры народа, адлюстраванні яго традыцый і менталітэту. Вывучэнне ўстойлівых выразаў з розных бакоў дазваляе паглыбляць веды па структуры мовы, асаблівасцях яе граматычнай сістэмы і функцыянавання.

Мэта артыкула – выяўленне і аналіз асаблівасцей значэння і функцыянавання выклічнікавых фразеалагізмаў, якія ўжываюцца ў гаворках жыхароў Віцебскай вобласці. *Аktуальнасць* работы заключаецца ў тым, што яна дазволіць ўвесці ў навуковы ўжытак раней нікім не даследаваны рэгіянальны матэрыял.

Матэрыял і метады. Матэрыялам для даследавання сталі рэгіянальныя фразеалагізмы (каля 100 адзінак), сабраныя на працягу 2021–2024 гг. шляхам апытання мясцовых сельскіх жыхароў Віцебскай вобласці. Падчас аналізу былі выкарыстаны метады спалонай выбаркі і апісальна-аналітычны метады.

Вынікі і іх абмеркаванне. Да выклічнікавых фразеалагізмаў адносяцца адзінкі, якія выражаюць розныя пачуцці і волевыўленні, пры гэтым прама не называючы іх. Адны фразеалагізмы могуць паказваць на прыхільнасць, павагу, іншыя – незадавальненне, нязгоду і г.д. Каб вызначыць катэгарыяльнае значэнне адзінак, якія адносяцца да семантыка-граматычнай разнавіднасці выклічнікавых, трэба карыстацца семантычным і сінтаксічным крытэрыямі: звычайна такія спалучэнні займаюць ізаляваную пазіцыю ў кантэксте або выступаюць як нерасчлянёныя сказы.

Сярод сабраных рэгіянальных фразеалагізмаў намі былі вылучаны наступныя выклікавыя адзінкі:

1) *во праява* – так гавораць, калі здзіўляюцца: *Здзіўленне непакоіла яго. «Во праява! Што за здарэнне?»* – толькі і думаў Саўка (г. Барань, Аршанскі раён);

2) *забейце мяне жараным блінам* – гавораць у незразумелай сітуацыі, калі ўзнікаюць цяжкасці ў разуменні чаго-н.: *Хоць забейце мяне жараным блінам, але разабрацца, што мне ўнук пра тэлефон аб’ясняў, ну не магу!* (в. Звязда, Лепельскі раён);

3) *каб цябе чэмпр набраў ‘чорт пабяры’*: *Чэмпр цябе пабяры, як ты мне бяды нарабіў* (в. Савуткі, Шаркаўшчынскі раён);

4) *каб ты хварнуў* – пажаданне каму-н. захварэць: *Каб хварнуў той, хто ўчора ноччу дровы нашы знёс* (в. Савуткі, Шаркаўшчынскі раён);

5) *каб ты выхварнуў* – пажаданне каму-н. моцна захварэць: *Каб ты выхварнуў з тваёй помацай* (в. Савуткі, Шаркаўшчынскі раён);

6) *забадай цябе камар* – пажаданне, каб з кімсьці зрабілася нешта нядобрае: *Куды па бульбе пайшла, праклятая? Прэць, усю бульбу зараз пашкодзіш! Ды забадай цябе камар* (в. Баталі, Гарадоцкі раён);

7) *дарма прайшло* – так гавораць пра таго, хто застаецца непакараным: *Пашанцавала табе, дарма прайшло* (в. Баталі, Гарадоцкі раён);

8) *калі будзем жывы-здоровы* – такім выразам спыняецца субяседнік, які расказвае пра планы на бліжэйшы ці больш далёкі час; ім жа можа пачынацца аповед пра планы: *Калі будзем жывы-здоровы, утрам – у чарніцы, а тады сена звязём* (в. Звязда, Лепельскі раён).

Як вядома, І.Я. Лепешаў вылучае шэсць груп выклікавых фразеалагізмаў паводле семантыкі: эмацыянальныя, эмацыянальна-валявыя, пабуджальныя, фразеалагізмы-пажаданні, фразеалагізмы моўнага этыкету, фразеалагізмы-клятвы [3]. Вышэй прыведзеныя адзінкі можна аднесці да эмацыянальных і фразеалагізмаў-пажаданняў (праклёнаў): *забейце мяне жараным блінам, каб цябе чэмпр забраў, каб ты хварнуў, каб ты выхварнуў, забадай цябе камар*.

А.С. Дзядова піша: «Праклён з’яўляецца свайго роду “зброяй”, з дапамогай якой суразмоўнік можа абараняцца і ў той жа час не наносіць фізічнай шкоды свайму апаненту. Звычайна гэта “зброя” сведчыць пра безвыходнасць і адчай чалавека ў пэўнай сітуацыі» [2, с. 71]. Даследчык сцвяржае, што праклёны дапамагаюць зняць эмацыйнае напружанне. І з гэтым нельга не пагадзіцца, бо, выказаўшы сваё незадавальненне, чалавек адпускае яго частку, а не назапашвае негатыўныя пачуцці ў сабе. Эмацыянальная адзінка *во праява* служыць для выказвання здзіўлення, фразема *забейце мяне жараным блінам* – лёгкай крыўды, у першую чаргу на сябе, спалучэнне *калі будзем жывы-здоровы* – няўпэўненасці, а фразеалагізм *дарма прайшло* – палёгкі. Можна меркаваць, што некаторыя з названых выклікавых адзінак у залежнасці ад інтанацыі могуць выказваць розныя пачуцці і эмоцыі.

Звычайна выклічнікавыя фразеалагізмы нязменныя, напрыклад, *во праява, дарма прайшло*. Аднак у асобных выразях дзеяслоўны кампанент можа ўжывацца ў форме 2-й асобы загаднага ладу ў адзіночным або множным ліку: *забейце (забей) мяне жараным блінам*. У фразеалагізме *каб цябе чэмпі забраў* дзеяслоў *забраў* можа выкарыстоўвацца ў формах прошлага, цяперашняга ці будучага часу.

У залежнасці ад маўленчай сітуацыі займеннікавы кампанент фразеалагізмаў можа ўжывацца ў 1-й, 2-й і 3-й асобах: *каб цябе (вас) чэмпі забраў*, *каб ты (вы, яны, яна) хварнуў (-лі, -ла)*, *каб ты (вы, яны, яна) выхварнуў (-лі, -ла)*, *забадай цябе (мяне) камар*.

Заклучэнне. Такім чынам, сярод прааналізаваных фразеалагізмаў намі было вылучана восем выклічкавых, чатыры з іх эмацыянальныя, чатыры – фразеалагізмы-пажаданні. Як правіла, такія выразы з’яўляюцца нязменнымі, аднак у некаторых з іх могуць выкарыстоўвацца розныя варыянты дзеяслоўнага і займеннікавага кампанентаў. Гэта вызначае спецыфіку функцыянавання выклічкавых фразем, бо ў сказе яны часцей за ўсё выступаюць у якасці ізаляванай канструкцыі або з’яўляюцца нерасчлянёным сказам. Выклічкавыя фразеалагізмы ў вусным маўленні суправаджаюцца актыўнай мімікай, адпаведнай інтанацыяй, пісьмовым жа маўленні эмоцыі перадаюцца кантэкстам і знакамі прыпынку.

1. Балли, Ш. Краткий очерк стилистики [Текст] / Ш. Балли. – М. : Эдиториал УРСС, 1905. – С. 43.

2. Дзядова, А.С. Чалавек у люстэрку беларускай фразеалогіі і парэміялогіі : манаграфія / А.С. Дзядова. – Тэкст : электронны // Репазіторый ВДУ імя П.М. Машэрава. – URL: <https://rep.vsu.by/handle/123456789/3208> (дата звароту: 14.01.2025). – Электрон. копія друк. выд.: Віцебск : ВДУ імя П.М. Машэрава, 2013. – 161 с.

3. Лепешаў, І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы : вучэб. дапам. для студэнтаў філал. фак. ВНУ / І.Я. Лепешаў. – Мінск : Вышэйшая школа, 1998. – 271 с.

4. Рагаўцоў, В.І. Уводзіны ў мовазнаўства : вучэбны дапам. / В.І. Рагаўцоў. – Магілёў : МДУ імя А.А. Куляшова, 2004. – 400 с.

ПРЕЦЕДЕНТНОЕ БИБЛЕЙСКОЕ ИМЯ КАК ЭЛЕМЕНТ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПОВЕСТВОВАНИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ДЖОНА БАНЬЯНА «ПУТЕШЕСТВИЕ ПИЛИГРИМА В НЕБЕСНУЮ СТРАНУ»)

Черникова А.Ю.,

*студентка 3 курса ВГУ имени П.М. Машерова, г. Витебск, Республика Беларусь
Научный руководитель – Зайцева И.П., доктор филол. наук, профессор*

Ключевые слова: прецедентное имя, антропоним, библейское имя, контекст.

Термин «прецедентный» ввел советский и российский языковед Ю.Н. Караулов в своем докладе «Роль прецедентных текстов в структуре и функционировании языковой личности», представленном в 1986 году